

במה אדע כי אירשנה – האם חטא אברהם?

אחר הדברים האלה היה דבריה' אל-אברהם במחזה לאמר אלתירא אברהם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד: ויאמר אברהם אדני ה' מהיתתן לי ואנכי הולך עירי וברמשק ביתי הוא דמשק אליעזר: ... ויצא אתו החוזה ויאמר הפטנא השמימה וספר הכוכבים אסתוכל לספר אתם ויאמר לו זה יהיה זרעך: והאמן בה' ויחשבה לו צדקה:¹

ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור פשדים לתת לך אתהארץ הזאת לרשתה: ויאמר אדני ה' במה אדע כי אירשנה: (בראשית פרק טו).²

מסכת נדרים דף לב עמוד א

אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר: מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים? מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים³ ... ושמואל אמר: מפני שהפריז על מידותיו של הקב"ה⁴, שנאמר: "במה אדע כי אירשנה".⁵

פרקי דרבי אליעזר פרק מז

ר' יוחנן בן זכאי פתח: "ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית לאמר" - אמר אברהם לפני הקב"ה: ריבון כל העולמים, הן לי לא נתת זרע ואתה אומר אלי: לזרעך נתתי את הארץ הזאת! במה אדע כי אירשנה? אמר לו הקב"ה: אברהם, כל העולם כולו בדברי הוא עומד ואין אתה מאמין בדברי, אלא אתה אומר: במה אדע כי אירשנה! חייך, שני פעמים: ידוע תדע, שנאמר: "ויאמר לאברהם ידוע תדע".⁶

אבות דרבי נתן נוסח א פרק לג

עשרה ניסיונות נתנסה אברהם אבינו לפני הקב"ה ובכולן נמצא שלם. אלו הן: שנים בלך לך⁷. ב' בשני בניו. ב' בשתי נשיו. אחד עם המלכים. ואחד בין הבתרים. ואחד באור כשדים. ואחד בברית מילה⁸. ... ועליו הוא אומר: "לך אכול בשמחה את לחמך ושתה בלב טוב יינך" (קהלת ט ז).⁹

¹ אמנה או אמונה זו של אברהם משמשת בסיס לאמונת בני ישראל לדורות וגם כביקורת סמויה או ישירה על משה. ראה מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויהי פרשה ג: "שמעיה אומר: כדי היא האמנה שהאמין בי אברהם אביהם שאקרע להם את היס, שנאמר: והאמין בה' ויחשבה לו צדקה (בראשית טו ו). ובגמרא שבת צז ע"א: "אמר לו: הן מאמינים בני מאמינים, ואתה אין סופך להאמין. הן מאמינים - דכתיב: ויאמן העם; בני מאמינים: והאמין בה' אתה אין סופך להאמין - שנאמר יען לא האמתם בי וגו'". ואנחנו הפעם עם המשך הפסוקים, עם דברי אברהם: "במה אדע כי אירשנה" שלכאורה גם אברהם פקפק.

² פרק טו בספר בראשית נחלק באופן ברור לשני חלקים: הבטחת הזרע (פסוקים א-ו) והבטחת הארץ (פסוק ז-הסוף). ביניהם אנו מפסיקים לעליית 'שישי'. יש הפרדה אך גם הקבלה ברורה בין שני החלקים. בשניהם הקב"ה פותח בהבטחה, אברהם לא מסתפק בכך ופונה לקב"ה בשאלה/בקשה והקב"ה מגיב על כך. אך יש הבדל בתגובת ה' בין שני המקרים. בראשון, יש חזרה על ההבטחה ובסופה נאמר: "והאמין בה' ויחשבה לו צדקה". ואילו בשני, אברהם מבקש סימן או אות והוא מקבל אותם במחזה ברית בין הבתרים. ראה רש"י על פסוק ו: "לא שאל לו אות על זאת (על הבטחת הזרע), אבל על ירושת הארץ שאל לו אות ואמר לו במה אדע".

³ מכאן סמך ידוע לפטור בחורי ישיבות מהצבא. ואולי אם באמת יש צבא קטן זריז וחכם של 318 חיילים, אין צורך לגייס תלמידי חכמים. אבל עד שנגיע למדרגתו של אברהם אבינו ...

⁴ מפרש רש"י: "שהגדיל לישאל על מידותיו של הקב"ה". ושטיינזלץ מבאר: "בחן ובדק" (ראה "לשון" שם בצד הגיליון). ראה הביטוי במסכת נדה ד ע"ב: "לא כדברי שמאי שלא עשה סייג לדבריו, ולא כדברי הלל שהפריז על מדותיו" - שהלל מחמיר ומרחיב את זמני הנדה. וראה גם הערך פר"ז באבן שושן שמביא גם אפשרות שפרז הוא קרוב לפרץ.

⁵ ובתנחומא פרשת קדושים סימן יג: "אוי לו לאדם שמוציא דבר מתוך פיו ואינו יודע היאך מוציאו, על שאמר (אברהם) במה אדע נתחייבו בניו להשתעבד במצרים ארבע מאות שנה". ובקהלת רבה ד א: "אמר לו הקב"ה: משה, אבות העולם מה יש להם עלי? אם באתי לדקדק אחריהם אני יש לי עליהם! אברהם יש לי עליו שאמר: במה אדע כי אירשנה. יצחק יש לי עליו ... יעקב יש לי עליו ..." (ראה מקבילה בשיר השירים רבה על מתן תורה). וכן מדרשים רבים אחרים.

⁶ "ידוע תדע" כנגד "במה אדע". תשלומי כפל שהפכו גם לתשלומי ארבעה וחמישה שהרי, לפי המדרש, בברית בין הבתרים מדובר לא רק בגלות מצרים, אלא בכל הגלויות שיבואו על עם ישראל בכל הדורות. ובבראשית רבה מצוי כפל הלשון באופן חיובי יותר: "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך - ידוע שאני מפזרן, ידוע שאני מכנסן. ידוע שאני ממשכנן, ידוע שאני פורקן. ידוע שאני משעבדן ידוע שאני גואלן" (בראשית רבה מד יח). אגב, שים לב שהמדרש בפרקי דר' אליעזר מחבר את הבטחת הזרע עם הבטחת הארץ ורואה בהם עניין אחד. אז מה נעשה עם פסוק ו: "והאמין בה' ויחשבה לו צדקה"? אך בפרקים כו-כז של פרקי דר' אליעזר הוא מונה את ברית בין הבתרים בתור אחד מהניסיונות של אברהם שעמד בהם. ואין כאן פתיחה כפי שעולה מהמדרש הבא.

⁷ לך לך של פרשתנו לארץ ישראל ולך לך אל ארץ המוריה של העקידה (פרק כב ב).

⁸ זה סדר הניסיונות עפי' אבות דרבי נתן. ראה דברינו [עשרה ניסיונות נתנסה אברהם אבינו](#) בפרשת חיי שרה, שם סקרנו את כל השיטות השונות. (המשנה במסכת אבות פרק ה משנה ג מציינת שהיו עשרה ניסיונות אבל לא מפרטת אותם).

⁹ ברית בין הבתרים היא אחד מהניסיונות שאברהם עמד בהם, אבל היה שם גם "קנס". ראה שמות רבה בפרשת משפטים: "ר' נתן אומר: נאה לאלהים הדין שהוא שומרו ואינו נושא פנים ... שכן מצונו באברהם שעמד בעשר ניסיונות ולא נשא לו פנים. אלא בדבר אחד קנסו שנאמר: ידוע תדע כי גר יהיה זרעך. והלוא הוא היה מבקש מן האלהים שישמור המשפט, שנאמר: השופט כל הארץ לא יעשה משפט (וירא יח כה)". אז אולי העמידה בניסיון היא דווקא בכך שהיה שם חטא, היה עונש ואברהם קיבל זאת. ראה פסיקתא

שמות רבה פרשה ה כב

באותה שעה בא משה והשיב דברים לפני הקב"ה, אמר לו: למה הרעות לעם הזה... העם הזה מה עשו שנשתעבדו מכל הדורות שעברו? ואם בשביל שאמר אברהם אבינו: "במה אדע כי אירשנה" ואמרת לו ידוע תדע כי גר יהיה זרעך? אם כן הרי עשו וישמעאל מבניו והן צריכין להשתעבד כמו הם. ואפילו כן, היה לו להשתעבד דורו של יצחק או דורו של יעקב לא לעם הזה שהוא בדורי...¹⁰

ויקרא רבה פרשה יא ה

"עם חסיד תתחסד עם גבר תמים תתמם עם נבר תתברר ועם עקש תתפתלי" - ר' יהודה פתר קרא באברהם אבינו. כיון שבא בחסידות הקב"ה בא עמו בחסידות, בשעה שבא בתמימות הקב"ה בא עמו בתמימות, בשעה שבא בעקמנות הקב"ה בא עמו בעקמנות, בשעה שנתברר על עסקיו הקב"ה בירר לו עסקיו. ... אימתי בא בעקמנות? בשעה שאמר "ואנכי הולך עירי" - מה כתוב שם: "לא יירשך זה". אימתי נתברר על עסקיו? בשעה שאמר: "במה אדע כי אירשנה? מה כתוב שם?" "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך".¹¹

בראשית רבה מד יד

"וויאמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה" - ר' חייא ברבי חנינא אמר: לא כקורא תיגר, אלא אמר לו: באיזו זכות? אמר לו: בכפרות שאני נותן לפניך.¹²

מסכת מגילה דף לא עמוד ב

"אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי" (ירמיהו לג כה) וכתוב: "וויאמר במה אדע כי אירשנה" - אמר אברהם לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם! שמא חס ושלוש ישראל חוטאים לפניך ואתה עושה להם כדור המבול וכדור הפלגה? - אמר לו: לאו. - אמר לפניו: ריבוננו של עולם, במה אדע? - אמר לו: קחה לי עגלה משולשת וגו'. - אמר לפניו: ריבוננו של עולם, תינח בזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם? - אמר לו: כבר תקנתי להם סדר קרבנות, כל זמן שקוראין בהן מעלה אני עליהן כאילו מקריבין לפני קרבן, ומוחל אני על כל עונותיהם.¹³

מסכת ברכות דף ז עמוד ב

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון, עד שבא אברהם וקראו אדון. שנאמר: "וויאמר אדני ה' במה אדע כי אירשנה". אמר רב: אף דניאל לא נענה אלא בשביל אברהם, שנאמר: "ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך ואל תחנונו והאר פניך על מקדשך השמים למען אדני". למען מבעי ליה! אלא - למען אברהם שקראך אדון.¹⁴

רבתי בהערה 12 להלן. בין כך ובין כך, ממדרש שמות רבה זה עולה שהבקשה על סדום: "השופט כל הארץ לא יעשה משפט" היא אחרי שאברהם עצמו נשפט!

¹⁰ מדרש זה, בו נלחם משה למען הסבל של דורו, מובא בסוף פרשת שמות על הפסוק: "ומאז באתי לדבר אל פרעה... הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך", וכבר הרחבנו לדון בו בדברינו [אותם הנתונים תחת הבניין](#) בפרשת שמות. לענייננו, מחד גיסא מדרש זה מצטרף לאסכולה שהאמירה "במה אדע" הייתה חטא, אך מאידך גיסא הוא קורא תגר על כך שדור שלם צריך לשלם על חטא זה. ומה יעשו כל הדורות שסבלו מכל הגלויות הנוספות עם כל אותם מדרשים שאומרים שלא רק על גלות מצרים נגזר בברית בין הבתרים, אלא על כל הגלויות האחרות? ראה המדרשים: "אברהם בירר לו הגלויות" או: "המלכויות" בברית בין הבתרים. מי יהיה משה שלהם שייצק ויהיה להם לפה?

¹¹ "מה תתן לי ואנכי הולך עירי" הוא העקמנות (מה בדיוק העקמנות פה?) ואילו: "במה אדע כי אירשנה" היא בירור עסקים - שאלה עניינית שהתשובה עליה היא לא קלה, אבל עניינית. בדומה לגמרא במגילה להלן. ראה גם דברי רמב"ן על פסוק ז: "ואינו כשאלת" "מה אות" (מלכים ב כ ה, בקשת חזקיהו), וגם הקב"ה לא עשה עמו כשאר האותות להראות לו אות או מופת בדבר נפלא, אבל בקש אברהם שידע ידיעה אמיתית שיירשנה ולא יגרום חטאו או חטא זרעו למנעה מהם. אז איזה חטא יש כאן?

¹² כפרות הם לא רק קרבנות ברית בין הבתרים במקרא שם, אלא גם קרבנות בית המקדש הבאים לכפרה: "פר יום הכפורים ופר הבא על כל המצוות ועגלה ערופה. שלושה מיני שעירים וכו'", כמובא בהמשך המדרש שם. ובפסיקתא רבתי פרשה מז משמע שאי קריאת התגר של אברהם הייתה לאחר שנאמר לו כי גר יהיה זרעך: "אברהם שניסית אותו כמה ניסיונות על שאמר במה אדע, אמרתי לו ידע תדע כי גר יהיה זרעך - ולא קרא תגר". סוף דבר, מדרש בראשית רבה מציג תפיסה מנוגדת בתכלית לדעה ש"במה אדע" היה חטא של אברהם.

¹³ מדרש זה ממשיך את בראשית רבה הנ"ל ומרחיב אותו גם לתקופה של אחר חורבן הבית וביטול הקורבנות. מדרש זה עומד באופן ברור כנגד "סוללה" של מדרשים לפיהם עם ביטול הקורבנות תבוא "אימה חשכה גדולה" בדמות ארבע המלכויות שִׁרְדו בעם ישראל: "והנה תנור עשן ולפיד אש - שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן אמר: ארבעה דברים הראה לו: גיהנום, ומלכויות, ומתן תורה, ובית המקדש. אמר לו: כל זמן שבניך עסוקים בשתים (תורה וקורבנות) הם ניצולים משתים (גיהנום ומלכויות וגלויות). פירשו משתים הם נידונין בשתים. אמר לו: במה אתה רוצה שירדו בניך, בגיהנום, או במלכויות. ר' חנינא בר פפא אמר: אברהם ברר לו את המלכויות. רבי יודן ור' אידי ור' חמא בר חנינא אמרו: אברהם ברר גיהנום והקב"ה ברר לו את המלכויות" (בראשית רבה מד כא, תנחומא פקודי וכן רבים אחרים).

¹⁴ ראה בראשית רבה ז ד: "...ואתה מה שמך? אמר לו: אני נאה להיקרא אדם שנבראתי מן האדמה. ואני מה שמי? א"ל: לך נאה להקראות אדני שאתה אדון לכל בריותיך", עליו הארכנו לדרוש בדברינו [מקרא שמות במקרא](#) בפרשת ויצא. אבל במקרא המקום הראשון בו מכונה הקב"ה בשם אדני ומישהו פונה אליו בשם זה הוא בפרקנו. ויש לדייק שהגמרא מתייחסת לפסוק ח בפרקנו "במה

מדרש תנחומא פרשת ראה סימן ח

"ואתן לך ארץ חמדה" (ירמיה ג יט) - ארץ שחמדוה אבות העולם, אברהם נתאוה לה שכן הכתוב אומר: "ויאמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה" (בראשית טו). יצחק נתאוה לה שנאמר לו: "גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האלה". יעקב נתאוה לה, שנאמר: "אם יהיה אלהים עמדי וגוי ושבתי בשלום אל בית אבי". א"ר יהודה: אף משה נתאוה לה שנאמר: "ואתחנן אל ה' וגוי אעברה נא ואראה את הארץ הטובה וגוי". ואף דוד נתאוה לה שנאמר: "בחרתי הסתופף בבית ה' " (תהלים פד).¹⁵

שבת שלום וגשמים בעיתם¹⁶

מחלקי המים

¹⁵ אדע" ולא לפסוק ב: "אדני ה' מה תתן לי ואנכי הולך ערירי" שבאמת הוא הראשון שבו מוזכר אדני במקרא. האם זה מכוון או טעות המעתיקים? אם זה מכוון ואין כאן טעות, אזי אפשר לצרף את המדרש הזה לאלה שאינם רואים ב"במה אדע" חטא.

הרי לנו עוד מדרש שרואה במילים "במה אדע כי אירשנה" השתקקות של אברהם לרשת את הארץ. אברהם הוא ראש וראשון לאבות האומה שחמדו את הארץ והתאוה לשבת בה. אין שום פגם במילים "במה אדע כי אירשנה", אדרבא הן מבטאות את הכמיהה לקיום הבטחת הארץ. אברהם הוא ראש וראשון לכל הכמהים והמתאוים לרשת את הארץ שבאו אחריו. ולגבי הסיבות לירידה לגלות מצרים, יש לחפש אותן במקומות אחרים, עפ"י מדרש זה ודומיו. וכבר הארכנו לדון בסיבות אלה בדברינו [האם נגזר על אבותינו לרדת למצרים](#) בפרשת ורא. ראה גם דברינו [אל תירא מרדה מצרימה](#) בפרשת ויגש.

¹⁶ נקווה שכל אחינו שבאו לחגוג איתנו את חג הסוכות בארץ ישראל, כבר שבו בשלום לבסיסם, בפרת, בתימזה, בהדסון ובכלל, ונוכל מהיום, ז' בחשוון, לשאול בכל לב על הגשמים. זהו ששינונו: "בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים. רבן גמליאל אומר: בשבעה בו, חמישה עשר יום אחר החג כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת": (מסכת תענית פרק א משנה ג). ראה דברינו [בז' במרחשון שואלים על הגשמים](#). וראה עוד בגמרא ברכות כט א: "אמר רב ביבי בר אביי: כל השנה כולה מתפלל אדם הביננו חוץ מימות הגשמים, מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים". שיתגשמו שאלותינו ומשאלותינו.